

ВІДШКОДУВАННЯ УПУЩЕНОЇ ВИГОДИ В МЕЖАХ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

COMPENSATION FOR LOST BENEFITS WITHIN CIVIL CLAIM IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Тітко І.А., д.ю.н., професор,

завідувач кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кримінальним правопорушенням потерпілому можуть бути завдані різні види шкоди. Зокрема, існують випадки, коли потерпілий не отримує ті майнові блага, які він міг би отримати, у разі, якщо не було б вчинено відповідного кримінального правопорушення. Такого роду шкода є упущеною вигодою і за логікою деліктних правовідносин також має підлягати відшкодуванню. Однак, процедури відшкодування шкоди в межах кримінального процесуального права мають свої особливості. Зокрема, якщо можливість відшкодування прямої шкоди шляхом заявлення цивільного позову в кримінальному провадженні є аксіомою, то відшкодування упущеної вигоди викликає спори як в науці, так і в практичному правозастосуванні.

У межах даної статті автором, на прикладах із судової практики, розглянуто питання можливості відшкодування упущеної вигоди в кримінальному процесі. Зокрема, в статті на прикладах двох груп рішень продемонстровано, що судова практика не є єдиною. Перша група рішень – це, умовно кажучи, «негативна» судова практика з питання відшкодування упущеної вигоди, тобто випадки, де у відповідних позовних вимогах було відмовлено. Однак, аналіз таких судових рішень надав можливість автору висловити і обґрунтувати гіпотезу про те, позивач отримує відмову далеко не завжди через принципову позицію судді щодо неможливості такого відшкодування. Доволі часто причиною програшу в цьому питанні є інші чинники, за відсутності яких результат міг би бути діаметрально протилежним. На підтвердження такого висновку наведено приклади із судових рішень, якими позовні вимоги щодо відшкодування упущеної вигоди шляхом заявлення цивільного позову в кримінальному провадженні були задоволені. З огляду на це, зроблено загальний висновок, що судова практика все ж сприймає позицію про можливість відшкодування в межах цивільного позову в кримінальному провадженні не лише збитків, які прямо пов'язані із фактом кримінального правопорушення, а й упущеної вигоди. Водночас, для такого відшкодування, позивач має довести належними і допустимими доказами як реальність перспектив щодо отримання таких майнових благ, так і причинно-наслідковий зв'язок між їх неотриманням та вчиненням кримінального правопорушення.

Ключові слова: цивільний позов, відшкодування шкоди, упущена вигода.

Different types of damage can be inflicted on a victim by a criminal offense. In particular, there are cases when the victim does not receive the property benefits that he could have received if the relevant criminal offense had not been committed. Such damage is a lost benefit and, according to the logic of tortious legal relations, must also be compensated. However, the procedures for compensation for damages under criminal procedural law have their own characteristics. In particular, if the possibility of compensation for direct damage by filing a civil lawsuit in criminal proceedings is an axiom, the compensation for lost profits is controversial both in science and in law enforcement.

Within the limits of the given article the author, on examples from judicial practice, considered a question of possibility of compensation of the lost profit in criminal proceedings. In particular, the article on the examples of two groups of decisions shows that the case law is not uniform. The first group of decisions is, relatively speaking, "negative" case law on the issue of compensation for lost profits, ie cases where the relevant claims were denied. However, the analysis of such court decisions allowed the author to express and substantiate the hypothesis that the plaintiff receives a refusal is not always due to the principled position of the judge on the impossibility of such compensation. Quite often the reason for the loss in this matter are other factors, in the absence of which the result could be diametrically opposed. In support of this conclusion, there are examples from court decisions, which satisfied the claims for compensation for lost profits by filing a civil lawsuit in criminal proceedings. In view of this, it is generally concluded that the jurisprudence still takes the position on the possibility of compensation in civil lawsuits in criminal proceedings, not only damages that are directly related to the fact of a criminal offense, but also lost profits. At the same time, for such compensation, the plaintiff must prove with appropriate and admissible evidence both the reality of the prospects for obtaining such property and the causal link between their non-receipt and the commission of a criminal offense.

Key words: civil lawsuit, damages, lost profits.

Кримінальний процес має своїм завданням не лише притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, а й повинен забезпечити відшкодування шкоди, завданої потерпілому. Матеріальна шкода завдана кримінальним правопорушенням є багатокомпонентним явищем, на що вже зверталась увага процесуалістами. Зокрема, можуть підлягати відшкодуванню: пряма (безпосередня) шкода; неoderжані внаслідок правопорушення доходи; оцінені у грошовому виразі, витрати на лікування, протезування, відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті – витрати на поховання й виплати сім'ї потерпілого. З огляду на вказане, виділяють три різновиди матеріальної шкоди: основну (прямий об'єкт посягання, наприклад, викрадення майна), супутню (наприклад, пошкодження одягу під час грабежу) та упущену вигоду [див.: 1, с. 218].

При цьому вивчення як наукових джерел, так і судової практики дає можливість стверджувати, що відшкодування саме упущеної вигоди є досить неоднозначним питанням у науці та практиці кримінального процесу. Тож, на підставі аналізу судових рішень, розглянемо вказане питання у цій статті.

Не є рідкістю ситуація, коли внаслідок кримінального правопорушення потерпілий не отримує ті майнові блага, які він міг би отримати, у разі, якщо не було б вчинено відповідного кримінального правопорушення. Однак, з огляду на те, що закон не містить чіткої відповіді щодо можливості відшкодування таких збитків в межах кримінального провадження, дане питання є досить неоднозначним. З одного боку, упущена вигода не має прямого причинно-наслідкового зв'язку із фактом кримінального правопорушення. Більше того, упущена вигода є не чим іншим як припущенням щодо тих матеріальних благ які на момент вчинення кримінального правопорушення ще взагалі не існують і гіпотетично лише могли б виникнути у майбутньому. Водночас, з іншого боку, слідуючи такій логіці, ми позбавляємо потерпілого можливості повноцінно захистити свої майнові права в межах кримінального процесу, що навряд чи може вважатися виправданим.

Вивчення судової практики з даного питання надає можливість констатувати, що відшкодування упущеної вигоди все ж є можливим в межах кримінального провадження, хоча й має певну специфіку. Водночас, практика

не є однозначною і єдиною. Для підтвердження даної тези, а також для можливості проілюструвати окремі особливості процесу такого відшкодування наведемо цитати із низки судових рішень, у яких питання відшкодування упущеної вигоди було розглянуто.

Загалом, проаналізовані нами рішення все ж вказують на те, що досить часто спроба отримати відшкодування упущеної вигоди шляхом заявлення цивільного позову в кримінальному процесі зазнає поразки, зокрема й через застосування судом підходу, відповідно до якого упущена вигода не має прямого зв'язку із кримінальним правопорушенням, а, відповідно, й не підлягає відшкодуванню через цивільний позов у кримінальному процесі. Так, відмовляючи в задоволенні позовних вимог у частині упущеної вигоди, Ленінський районний суд м. Миколаєва аргументував своє рішення таким чином: «Позов потерпілого про відшкодування майнової шкоди в розмірі 12 234 грн 73 коп., на підставі ст. 1166, 1195 ЦК України, суд вважає необхідним задовольнити в повному обсязі, з урахуванням витрат, що були понесені потерпілим в зв'язку з ушкодженням здоров'я, внаслідок заподіяння йому тілесних ушкоджень і підтверджені наданими документами про такі витрати. При цьому, суд не вважає можливим розглядати позовні вимоги потерпілого, щодо відшкодування упущеної вигоди в сумі 13 187 грн 44 коп., яка не є шкодою заподіяною безпосередньо злочинцем, та не дає підстав для стягнення такої шкоди у кримінальному провадженні, відповідно до положень Глави 9 розділу I КПК України. ... Ухвалив: ... Позов потерпілого в частині відшкодування упущеної вигоди в розмірі 13 187 грн 44 коп., – залишити без розгляду» [2].

Однак, при цьому маємо відмітити, що негативний результат далеко не завжди зумовлений принциповою позицією суду щодо неможливості такого відшкодування, а досить часто має інші причини. Наведемо кілька прикладів із судової практики. Так, Київський районний суд м. Одеси, відмовляючи у задоволенні позовних вимог у частині відшкодування упущеної вигоди, мотивував своє рішення наступним чином: «Суд вважає, що заявлені Особа_5 позовні вимоги в частині відшкодування збитків у вигляді упущеної вигоди, пов'язаної з неотриманням доходу у зв'язку з неможливістю за станом здоров'я внаслідок ДТП, яке сталося 24 січня 2017 року поїхати на роботу до Туреччини за укладеною з Агенцією Flash Model-Стамбул угодою про співпрацю у сфері індустрії моди, в розмірі 105800 гривень, не підлягають задоволенню, оскільки позивачем не надано належних, допустимих доказів на підтвердження укладання зазначеної угоди, щодо її умов, зобов'язань сторін, строку дії, завданого розміру збитків у вигляді упущеної вигоди внаслідок її невиконання» [3]. Іншим прикладом може служити вирок Шевченківського районного суду м. Києва, яким потерпілому також було відмовлено в задоволенні позовних вимог щодо відшкодування упущеної вигоди із такою аргументацією: «потерпілий Особа_1 пояснив, що ... Матеріальна шкода складає 10500 грн, до якої входить вартість медичної допомоги та вартість ліків. Вартість чистки забрудненої кров'ю куртки. Крім того, 08.12.2014 року він мав з'явитися на співбесіду, з метою працевлаштування, але в зв'язку з тим, що змушений був проходити лікування та наявних на обличчі ушкоджень, не зміг з'явитися на співбесіду, внаслідок чого був позбавлений можливості працевлаштування. Упущена вигода склала 9 075 грн. Крім того в наслідок отримання тілесних ушкоджень йому заподіяно моральну шкоду, яка полягає у фізичному болю та стражданнях, приниження гідності. Були порушені його життєві плани і життєві перспективи, які він оцінює в 10 000 грн ... Щодо вимог потерпілого про стягнення з обвинуваченого упущеної вигоди, суд вважає, що потерпілим не надано будь яких доказів, що така упущена вигода реально мала місце. Оскільки, сам

факт неможливості приймати участь у конкурсі не свідчить про заявлені ним наслідки» [4]. У вирокі цього ж суду, але вже в іншій справі, знаходимо демонстрацію аналогічного підходу: «...У кримінальному провадженні заявлено цивільний позов потерпілого Особа_2 про стягнення з обвинуваченого Особа_1 ... 20000 грн – збитки у вигляді упущеної вигоди, пов'язані з не здачею під час проведення досудового розслідування квартири, з якої обвинуваченим вчинена крадіжка майна, в оренду. ... Суд вважає, що заявлені Особа_2 позовні вимоги в частині відшкодування збитків у вигляді упущеної вигоди, пов'язаної з не здачею під час проведення досудового розслідування квартири у оренду, у сумі 20000 гривень, не підлягають задоволенню, оскільки позивачем не надано належних, допустимих доказів на підтвердження завданого розміру збитків у вигляді упущеної вигоди» [5]. Дещо відмінна аргументація відмови у задоволенні позовних вимог щодо відшкодування упущеної вигоди продемонстрована у вирокі Скадовського районного суду Херсонської області: «Обґрунтовуючи вимоги про стягнення з обвинуваченого упущеної вигоди у розмірі 16000 грн потерпілою зазначено про укладення нею договору побутового під'яду на ремонтно-будівельні роботи від 16.05.2016, за умовами якого потерпіла мала виконати відповідні роботи та отримати кошти в розмірі 20000 грн. Разом з тим, розпочавши роботу, внаслідок отриманих в дорожньо-транспортній пригоді травм не змогла вчасно виконати умови договору, у зв'язку з чим недоотримала прибутку в розмірі 16000 грн (т. 1, а.к.п. 29-38). Вирішуючи позов в частині вказаних вимог, суд вважає слушними доводи сторони захисту про його необґрунтованість з підстав того, що потерпіла не зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності й платник відповідного податку, оскільки виконання вищевказаних робіт пов'язане з отриманням прибутку. З огляду на вказане, суд відмовляє у задоволенні позову в цій частині» [6].

Аналіз вищенаведеної негативної практики з питання відшкодування упущеної вигоди в межах кримінального провадження надає можливість констатувати, що, як вже відмічалось, позивач отримує відмову далеко не завжди через принципову позицію судді щодо неможливості такого відшкодування. Доволі часто причиною програшу в цьому питанні є інші чинники (зокрема, неналежне обґрунтування позовних вимог), за відсутності яких результат, напевне, міг би бути діаметрально протилежним. Підтвердженням такого висновку можуть служити приклади із судових рішень, якими позовні вимоги щодо відшкодування упущеної вигоди шляхом заявлення цивільного позову в кримінальному провадженні були задоволені. Так, відповідно до вироку Сакаганського районного суду м. Кривого Рогу «у зв'язку з крадіжкою кабелю, абоненти ПАТ «Укртелекома» не отримували послуги та відповідно не здійснювали їх оплату. В зв'язку з цим упущена вигода від недоотриманих коштів від послуг, які не надавались складає 1298 грн 60 коп. Таким чином загальна сума позову становить 5676 грн 12 коп., з яких: 4377 грн 52 коп. – загальна сума реальних збитків, 1298 грн 60 коп. – упущена вигода. Таким чином, суд дійшов висновку, що сума уточненого позову є обґрунтованою та доведеною відповідними доказами, також з урахуванням визнання Особа_1 позовних вимог, сума матеріальної шкоди, яка підлягає стягненню складає 5676 грн 12 коп.» [7]. Ще один приклад задоволення позовних вимог щодо відшкодування упущеної вигоди знаходимо у вирокі Садгирського районного суду м. Чернівці: «Обвинувачений Особа_3 02.06.2018 року, близько 21:30 години, знаходячись біля магазину «Кошик», що розташований по вул. Заводська, 18, в м. Чернівці, вчинив конфлікт з Особа_2, в ході якого умисно наніс не менше двох ударів правою та лівою рукою в область обличчя останнього, чим спричинив йому тілесні ушкодження у вигляді рани

в лобній ділянці зліва в ділянці зовнішнього краю надбрівної дуги, гематоми верхньої повіки лівого ока, перелому кісток спинки носа Що стосується стягнення з обвинуваченого Особа_3 упущеної вигоди, суд вважає, що в цій частині позов слід задовольнити, оскільки на момент вчинення злочину потерпілий працював на посаді водія, а тому він втратив дохід, який міг би реально одержати за звичайних обставин, в сумі 1338,12 грн» [8]. Рішення щодо відшкодування упущеної вигоди в межах кримінального провадження знаходимо й практиці Кременського районного суду Луганської обл. Так, розглядаючи кримінальне провадження за обвинуваченням Особа_1 у вчиненні хуліганства (одним із проявів якого було розбиття скла у маршрутному автобусі), суд у вирокі вказав, що «цивільний позов підлягає частковому задоволенню в сумі 4000 грн: з яких 1050 грн – вартість скла та відновлювальних робіт; 2500 грн – упущена вигода, пов'язана з простим транспортним засобом, що підтверджено розрахунком та платіжкою (а.с. 21-22) та 450 грн відшкодування моральної шкоди, пов'язаної з хвилюваннями власника з приводу пошкодження майна» [9]. Судова практика знає й приклади відшкодування упущеної вигоди, заподіяної шахрайством. До прикладу, як вка-

зано у вирокі Городищенського районного суду Черкаської обл., «підсудний Особа_1 умисно, шляхом надання завідомо підробленого документу-довідки про доходи отримав у кредитній спілці кредит на суму 5000 гривень. Суд, обговоривши цивільний позов, вважає, що він підлягає частковому задоволенню. До відшкодування підлягає: сума кредиту (реальні збитки) та відсотки за його користування (упущена вигода), а нарахована пеня, як засіб забезпечення виконання зобов'язань, взятих за договором, – до задоволення не підлягає [10].

З огляду на вищевикладене, є підстави для висновку про те, що судова практика все ж сприймає позицію про можливість відшкодування у межах цивільного позову в кримінальному провадженні не лише збитків, які прямо пов'язані із фактом кримінального правопорушення, а й тих майнових благ, які потерпілий міг би отримати, у разі, якщо не було б вчинено відповідного кримінального правопорушення, тобто – упущеної вигоди. Водночас, для такого відшкодування, позивач має довести належними і допустимими доказами як реальність перспектив щодо отримання таких майнових благ, так і причинно-наслідковий зв'язок між вчиненням кримінального правопорушення та упущеною вигодою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дрішлюк К.В. Відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням як завдання кримінального судочинства України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 217–219.
2. Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 20 лютого 2018 р., судова справа № 489/3064/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72306026> (дата звернення: 19.02.2022).
3. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 9 червня 2015 р., судова справа № 520/1346/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45258602> (дата звернення: 18.02.2022).
4. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 21 березня 2018 р., судова справа № 761/13872/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72903072> (дата звернення: 18.02.2022).
5. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 24 травня 2018 р., судова справа № 761/3660/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74278009> (дата звернення: 19.02.2022).
6. Вирок Скадовського районного суду Херсонської області від 11 січня 2017 р., судова справа № 663/1733/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63992744> (дата звернення: 18.02.2022).
7. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 7 березня 2017 р., судова справа № 214/1981/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65181072> (дата звернення: 19.02.2022).
8. Вирок Садгірського районного суду м. Чернівців від 1 листопада 2018 р., судова справа № 726/1540/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77738724> (дата звернення: 19.02.2022).
9. Вирок Кременського районного суду Луганської області від 10 квітня 2013 р., судова справа № 414/695/13-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30853991> (дата звернення: 19.02.2022).
10. Вирок Городищенського районного суду Черкаської області від 22 липня 2008 р., судова справа № 1-99/2008. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2293344> (дата звернення: 19.02.2022).